

Література

1. *Єрохін С.А.* Теорія структурного реформування національної економіки: Автореферат дис... д-ра екон. наук: 08.01.01 / НАН України; Об'єднаний ін-т економіки. — К., 2005. [Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/28729.html>]
2. *Жаліло Я.А.* Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія. — К.: НІСД, 2009. — 336 с.
3. *Коник С.* Теорія реформ та проблеми адміністративно-територіального устрою України [Електронний ресурс. Режим доступу: <http://soskin.info/print/ea/old/2006/5-6/20060514.html>]
4. Осипов Г.В. Социальное мифотворчество и социальная практика. — М.: НОРМА, 2000. — 543 с.
5. *Полтерович В.М.* Элементы теории реформ / В.М.Полтерович. — М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2007. — 447 с.
6. *Сікора В.* Напрями еволюції українського економічного розвитку [Електронний ресурс. Режим доступу: <http://spilka.uaweb.org/library/sikora.html>]

Статтю подано до редакції 14.05.13 р.

УДК 330.101

*Джалілов О. О.,
аспірант кафедри політичної економії,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА»

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто основні методологічні підходи до визначення сутності поняття «національна економічна система», визначені основні критерії, що визначають систему як національну та надано авторське визначення поняття «національна економічна система».

КЛЮЧОВІ СЛОВА: теоретико-методологічні підходи, національна економічна система.

АННОТАЦІЯ. В статье рассмотрены основные методологические подходы к определению понятия «национальная экономическая

система», виділені основні критерії, які визначають систему як національну, а так же дано авторське визначення поняття «національна економічна система».

КЛЮЧЕВІ СЛОВА: теоретико-методологічні підходи, національна економічна система.

ANNOTATION. The article gives full coverage to the question of main methodological approaches to the nature of «national economic system». Also where identified the basic criteria that defines system as a national. Into the article the author also gives his own definition of «national economic system».

KEYWORDS: theoretical and methodological approaches, the national economic system.

Постановка проблеми. Сучасний стан світового економічного середовища характеризується лібералізацією світової торгівлі та міжнародної економічної діяльності країн унаслідок послаблення державного контролю та посилення впливу глобальних конкурентних сил. На цьому фоні посилюються інтеграційні та трансформаційні системні перетворення, які у першу чергу відбуваються на національному рівні. Відтак, успіхи в реалізації системних перетворень значно залежать від рівня наукової обґрунтованості трансформаційних процесів, і в першу чергу від коректного трактування поняття «економічна система», яке вважається найбільш фундаментальним та аксіоматичним. Оскільки сьогодні, з метою конструювання відповідної економічної та соціальної політики, а також пошуку країнами соціально-економічних моделей їх стратегічної суспільно-економічної трансформації, значна увага приділяється саме теоретичному обґрунтуванню вищезазначених процесів, необхідність вивчення основних теоретико-методологічних підходів до розкриття сутності поняття «національна економічна система» виступає об'єктивною необхідністю.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Зазначеній проблематиці приділялась значна увага як серед закордонних, так і серед вітчизняних науковців. Зокрема значний вклад у розробку питання внесли Злупко С. [1], Базилевич В. [2], Корнаї Я. [5], Башнянин Г. [6, 8, 17], Зайдель Х. [7], Астапов К. [10], Камерчен Д. [11], Приор Ф. [12], Любимцева С. [14], Роузфілд С. [18] та багато інших.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для чіткішого розуміння сутності поняття «національна економічна система»

варто розглянути, що ж собою представляє «система» узагалі. Найчіткіше трактування терміну репрезентували представники української школи системотології. Серед них І. Франко, який досліджував еволюцію соціально-економічних систем і критичний аналіз моделей їхнього розвитку, запропонованих анархістами та комуністами; Б. Кульчицький, який подав ґрунтовне висвітлення теорії, методології та типологізації економічних систем; Б. Гаврилишина, яка працювала над поелементним зображенням і типологізацією економічних систем і досліджувала їх ефективність; М. Туган-Барановський, який застосував історичний підхід до аналізу економічних систем і зробив спробу типологізувати економічні системи шляхом виокремлення гармонійних та антагоністичних господарських систем, а також досліджував національні особливості розвитку окремих типів економічних систем; І. Вернадський, що досліджував системи економічних потреб суспільства; В. Голубничий з компаративним аналізом економічних систем, дослідженням їх структури та порівняльних переваг; Ю. Десницький, що з'ясував зміни у розвитку економічних систем з урахуванням еволюції відносин власності та ін. [1, с. 77—83].

У контексті зазначеної школи варто виділити працю відомого українського вченого Є. Слуцького «Етюд до проблеми побудови формально-праксеологічних засад економіки «Саме у цій праці Слуцький зробив спробу викласти принципи економіки у термінах праксиології [2, с. 682—690]. У першій частині свого твору автор сформував основні формально-праксеологічні поняття серед яких:

— система — «щось», що може набувати певні стани, котрі будуть цілком визначені, коли буде подано значення певного числа величин — параметрів системи;

— компоненти системи — «все те, що належить будь-якому станові, як його частина, момент, бік або властивість».

Визначаючи, що ж представляє собою «система», варто також відзначити визначення відомого австрійського ученого Людвіга фон Берталанфі, який, власне кажучи, і запровадив цей термін ще у 1933 р.:

— система — множина елементів, що знаходяться у відношеннях і пов'язані одне з одним, котрі створюють певну цілісність, єдинство [3].

Визначивши загальне значення поняття «система», розглянемо що ж представляє собою «економічна система» як така. Варто зауважити, з огляду на те, що питання сутності та структури еко-

номічних систем постійно знаходяться у полі зору наукової спільноти та є предметом численних дискусій, не існує єдиного підходу щодо визначення природи та сутності цього терміну. Основні з них представлено на рис. 1.

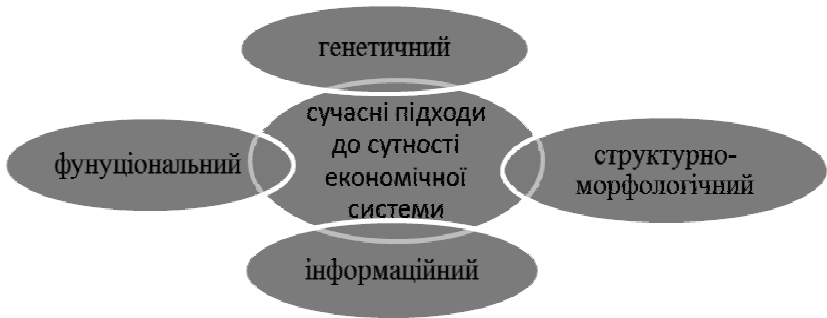

Рис. 1. Теоретико-методолгічні підходи до трактування сутності економічної системи [4]

1) Функціональний підхід передбачає дослідження природи економічної системи виходячи з її функціональної значимості та притаманного їй механізму вирішення основних проблем економічного життя. Функція розглядається як сенс існування системи та вважається такою, що визначає структуру системи й задається їй ззовні. Такий підхід дає змогу чітко прослідкувати зв'язок зовнішніх впливів на систему з її відповідною реакцією, поведінкою та адаптативними якостями.

Розглянемо деякі визначення представників зазначеного підходу табл. 1.

Варто відзначити, що для поглибленого розуміння сутності економічної системи розкриття її механізму функціонування має досить вагомe значення. Але якщо розглядати функцію як основний сенс існування економічної системи, то вона перетворюється на основний системотворчий фактор. Через функцію, яка визначається ззовні системи, розкривається її призначення та роль по відношенню до більш загальної системи, у яку вона входить як структурний елемент і взаємодіє з іншими такими ж елементами. Не зважаючи на достатньо ґрунтовне розкриття сутності поняття «економічна система», варто зазначити, що функціональний під-

хід дещо не відповідає філософському категоріальному поняттю «система», яке перш за все передбачає розкриття призначення та ролі системи через певний комплекс взаємопов'язаних елементів, що поєднуються у деяку цілісність, а не через функцію.

Таблиця 1

**ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА»
ПРЕДСТАВНИКАМИ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПІДХОДУ**

Автор	Визначення
Х. Зайдель і Р. Теммін	Економічна система — це складова соціальної системи, що має організувати використання людьми ресурсів [7, с. 25]
П. Грегорі та Р. Стюарт	Економічна система — це організаційна структура, за посередництвом якої приймаються управлінські рішення й реалізуються дії, спрямовані на виробництво, розподіл і споживання благ у межах певного географічного регіону [9, с. 121]
Г. Башнянин	Економічна система — певним чином організована практична діяльність суб'єктів господарювання з виготовлення, реалізації та споживання благ і послуг [8, с. 22]
К. Астапова	Економічна система — це формальна соціально-економічна структура, що організує виробництво товарів (послуг), затребуваних у внутрішньому середовищі відповідно до довгострокової стратегії, і використовує зовнішні та внутрішні ресурси — працю, капітал, технології [10, с. 68]

Примітка. Складено автором за даними джерела [7—10].

2) Структурно-морфологічний підхід до розкриття природи економічної системи передбачає розкриття її субординованої ієрархічної структури, у першу чергу виокремлюючи суттєві взаємозв'язки та конституюючі елементи. Структура розглядається як інваріантна характеристика відносин у системі, в той час як функціональність елементів висвітлюється лише як вихідна передумова.

Так, прихильники інституціоналізму вважають, що економічна система є системою інституцій, пов'язаних з прийняттям і реалізацією економічних завдань [11, с. 93]. Інституціоналісти також схиляються до думки, що така система складається з тих частин політичних, соціальних та інституцій та організацій, які взаємодіють між собою, безпосередньо чи опосередковано впливаючи на споживання, розподіл, обмін і виробництво [12, с. 15].

Розглянемо деякі визначення представників зазначеного підходу табл. 2.

Таблиця 2

**ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА»
ПРЕДСТАВНИКАМИ СТРУКТУРНО-МОРФОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ**

Автор	Визначення
П. Єщенко та Ю. Палкін	Економічна система є однією з підсистем суспільства, яка інтегрує в собі сукупність усіх компонентів (елементів, ланок) економіки (галузі, підприємства, індивідуальні господарства, людей як безпосередніх учасників виробництва), природне середовище і виробничі відносини [13, с. 42]
С. Любимцева	Економічна система — це надскладна, упорядкована, саморегульована, цілісність множини економічних і сутнісних неекономічних відносин, носіями яких є суб'єкти господарювання певної відособленої країни [14, с. 35]
В. Вадяпін і Г. Журавльова	Економічна система є цілісною сукупністю економічних відносин з приводу ефективного виробництва, розподілу, обміну та споживання благ і послуг, упорядкованою системою зв'язків між виробниками та споживачами матеріальних і нематеріальних благ і послуг, а також управління цими та іншими соціально-економічними процесами [15, с. 33]
В. Бодров	Економічна система — це субординована сукупність виробничих відносин, їхніх організаційних форм та інституцій, у межах яких відбувається господарська діяльність людей через механізми її координації та регулювання [16, с. 64]

Примітка. Складено автором за даними джерела [13—16].

У рамках зазначеного підходу, заслуговує на увагу думка Г. Башнянина. Він вважає, що цілком збагнути природу та зміст економічної системи можна лише поєднавши її широку та вузьку інтерпретацію. У вузькому розумінні, Г. Башнянин представляє економічну систему як сукупність механізмів, інститутів функціонування, розвитку і регулювання національної економіки, а у широкому — сукупністю підсистем виробництва, ринку, цін, грошей, кредиту, фінансів, споживання і зв'язків між ними, опосередкованих системою регулювання, яким притаманні такі ознаки цілісності як організованість, інтегративність, саморух, кінцева мета [17, с. 5—6].

Характеризуючи зазначений підхід, варто відзначити, що акцент на структурних характеристиках економічної системи за-

ймає значне місце у розкритті її сутності, але, зазвичай, він ще й обмежується статичним аналізом. Отож виходячи із зазначеного, підхід потребує детальнішого уточнення з урахуванням складної системи взаємозв'язків між структурними елементами системи та виявленням і тлумаченням механізмів розвитку та функціонування цієї системи.

3) Генетичний підхід передбачає трактування економічної системи як складного динамічного об'єкта, що саморозвивається на основі висвітлення процесів зародження, еволюції та перспектив подальшого існування системи.

Розглянемо деякі визначення зазначеного підходу (табл. 3).

Таблиця 3

**ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА»
ПРЕДСТАВНИКАМИ ГЕНЕТИЧНОГО ПІДХОДУ**

Автор	Визначення
С. Роузфілд	Економічні системи — це сукупності саморегульованих і регульованих культурою видів діяльності, спрямованих на досягнення корисності, що їх здійснюють шляхом добровільного обміну, взаємних чи односторонніх обов'язків або доручень за умов обмеженості ресурсів [18]
Б. Райзберг, Л. Лозовский, Е. Стародубцева	Економічна система — це система, що історично виникла чи встановлена, діюча у країні сукупність принципів, правил, законодавчо встановлених норм, що визначають форму та зміст основних економічних відносин, які виникають у процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання економічного продукту [19]
Б. Кульчицький	Економічна система суспільства — це складне системне утворення, що пронизує усі сфери життєдіяльності суспільства та, поєднуючи чинники виробництва з урахуванням панівних цінностей і, відповідно, інституцій, форм власності, забезпечує створення матеріальних і духовних благ і на цій основі — самовідтворення суспільства [20]
А. Булатов	Економічна система — це сукупність усіх економічних процесів, здійснюваних у суспільстві на основі сформованих у ньому відносин власності і господарського механізму [21, с. 26]

Примітка. Складено автором за даними джерела [18—21].

Прихильники генетичного підходу основну увагу приділяють дослідженню процесів зародження та еволюції економічної системи, зокрема її походження, основних етапів розвитку і перспектив подальшого існування.

У рамках зазначеного підходу, сучасна наукова спільнота виділяє такі внутрішні та зовнішні системоутворюючі взаємозв'язки і взаємозалежності: генетичні – відтворення генів старої економічної системи у новій; генераційні — відображають взаємодії різних поколінь економічних процесів; автопоезійні — відповідають за самовідтворення та самооновлення економічної системи; сукцесійні — забезпечують накладення на раніше існуючу систему або її елементи різних складових нової системи; симбіотичні — виникають у результаті співіснування неоднорядкових економічних процесів і явищ; коеволюційні — сприяють прогресивному розвитку, розширеному відтворенню однорядкових економічних процесів і явищ; конкурентні — орієнтують нову економічну систему на сприйняття та примноження конкурентних переваг; комунікативні — передбачають у ролі чинників не просто економічні суб'єкти, а особистостей; метаболічні — визначають характер зв'язків системи із зовнішнім середовищем; епігенетичні — передбачають синтез різних внутрішніх і зовнішніх взаємодій, що забезпечує покращення якості еволюційних характеристик економічної системи [22, с. 56—69].

4) Інформаційний підхід передбачає дослідження природи економічної системи на основі виявлення рівня її організації (дезорганізації), імовірного прогнозування реакції на той чи той вплив, визначення впорядкованості та оцінки перспектив вдосконалення.

Одним із яскравих представників даного підходу є Л. Мельник, на думку якого економічна система має матеріально-інформаційну природу та формується в результаті поєднання двох основних елементів:

а) матеріальний елемент, основне призначення якого полягає у виконанні роботи для здійснення метаболізму (речовинно-енергетично-інформаційного обміну із зовнішнім середовищем) і який складається з матеріальних активів і трудових ресурсів;

б) інформаційний елемент, який призначений для управління процесами здійснення метаболізму та пов'язує в системну єд-

ність матеріальні елементи системи, забезпечуючи її впорядкованість і динамічну стійкість у просторі та часі. До його складу входять економічні відносини та інституції.

Дослідник також виокремив основні функції системи, основними з яких є:

збір, зберігання і відтворення інформації, синхронізація діяльності окремих ланок, утримання просторового взаємозв'язку окремих складових, здійснення процесів трансформації речовинно-енергетично-інформаційних потоків з метою вилучення вільної енергії, транспортування зазначених потоків усередині системи, відновлення функціональних підсистем, які втрачають свої властивості тощо.

Вчений також проаналізував реалізацію кожної з зазначеної функції на основі діяльності відповідних підсистем, кожна з яких, відповідно, формується з таких ключових функціональних блоків:

- 1) робочий блок — реалізує основну мету (призначення) системи і виконує функції просторово-часового управління потоками та їхньою трансформацією з метою вилучення вільної енергії;
- 2) репродуктивний блок — складається з матеріально-інформаційних засобів, що відповідають за відтворення «робочого блоку» відповідної підсистеми;
- 3) корегуючий блок — покликаний управляти станом системи, виконуючи оперативні диспетчерські функції на основі механізмів зворотного зв'язку [23, с. 94—95].

Характеризуючи зазначений підхід варто відзначити, що він розкриває сутність та економічну природу економічної системи максимально наближено до філософського категоріального поняття «економічна система».

Розглянувши основні підходи до визначення сутності економічної системи, варто відзначити основні критерії, що визначають економічну систему як національну:

- 1) загальний економічний простір, що характеризується єдиним економічним законодавством, єдиною грошовою одиницею та загальною грошово-кредитною і фінансовою системами;
- 2) наявність тісних економічних зв'язків між суб'єктами господарювання на основі поділу праці;
- 3) територіальна визначеність із загальним політичним та економічним центром, який виконує регулюючу та координуючу;
- 4) загальна система економічного суверенітету.

Висновки з проведеного дослідження. Розглянувши основні методологічні підходи до визначення сутності поняття національної економічної, варто відзначити значну ступінь розробки питання з одного боку і значний потенціал для дослідження з іншого, що пояснюється зміною вимог до категорій з огляду на економічні виклики сучасності. Отож, проаналізувавши багатоманітність підходів до сутнісного визначення поняття та враховуючи конструктивну критику наявних дефініцій, автор пропонує наступне визначення поняття національної економічної системи: національна економічна система — це історично сформований складний, упорядкований, саморегульований комплекс елементів і підсистем, що охоплює усі сфери життєдіяльності людей, поєднує усі фактори виробництва та забезпечує створення матеріальних і духовних благ у процесі виробництва, обміну, розподілу та споживанні товарів і послуг у межах певної території.

Література

1. Злупко С. Формування, розвиток і сучасний стан економічної системології в Україні / С. Злупко // Економіка України. — 2005. — № 3. — С. 77—83.
2. Слуцький Є. Є. Етюд до проблеми будування формально — праксеологічних засад економіки. Записки соціально — економічного відділу / Базилевич В. Д. // Є. Слуцький. Визнання. Творча спадщина з погляду сучасності. — К : Знання, 2007. — Т. IV — С. 678—693.
3. Берталанфі Л. фон. История и статус общей теории систем / Берталанфи Л. фон // Системные исследования : ежегодник. — М. : Наука, 1973. — С. 20—37.
4. Гражевська Н. І. Економічні системи епохи глобальних змін: [монографія] / Гражевська Н. І. — К. : Знання, 2008. — 431 с.
5. Корнаи Я. Системная парадигма / Корнаи Я. // Вопросы экономики. — 2002. — № 4. — С. 4—22.
6. Економічні системи: [монографія] / [За ред. д.е.н., проф. Г.І. Башнянина]. — Л. : Вид-во Львів, комерц. акад., 2006. — Т. 1. — 484 с.
7. Зайдель Х. Основы учения об экономике / Зайдель Х., Теммин Р. — М. : Дело ЛТД, 1994. — 400 с.
8. Башнянин Г. І. Про періодичну матрицю економічних систем / Башнянин Г. І. — Л. : Вид-во Львів, комерц. акад., 2003. — 115 с.
9. Савчук В. С. Основы экономической науки / Савчук В. С., Беляев О. О., Кривенко К. Т. — К. : КНЕУ, 2010. — 372 с.
10. Астапов К. Л. Особенности развития экономических систем в современных условиях / Астапов К. Л. // Вестн. Моск. ун-та. — Сер. Экономика, 2005. — № 4. — С. 68—85.

11. *Kamerschen D.R. Economia / Kamerschen D. R., McKenzie R. B., Nardinelli C.* — Gdansk : NSZZ «Solidarnosc», 1991.
12. *Pryor F. A Guidebook to the Comparative Study of Economic Systems / Pryor F.* — Englewood Cliffs, N. J. : Prentice-Hall, 1985.
13. *Єщенко П. С.* Сучасна економіка: навчальний посібник / Єщенко П. С., Палкін Ю. І. — К.: Вища школа, 2005. — 325 с.
14. *Любимцева С.В.* Трансформация экономических систем / Любимцева С.В. — М.: Экономист, 2004. — 433 с.
15. *Экономическая теория (политэкономия): [учебник] / [Под ред. В. И. Видяпина, Г. П. Журавлевой].* — М.: ИНФРА-М, 1997. — 556 с.
16. *Політична економія : [навчальний посібник] / [За ред. В.Г.Бодрова, В.О.Рибалкіна].* — К. : Академвидав, 2007. — 672 с.
17. *Башнянин Г.І.* Економічні системи: проблеми структуризації і типологізації / Башнянин Г. І., Копич І. М., Шевчик Б. М. — Л.: Коопосвіта, 1999. — 220 с.
18. *Роузфілд С.* Порівнюємо економічні системи. Культура, багатство і влада в XXI столітті / Роузфілд С. — К.: К.І.С., 2005. — 370 с.
19. *Современный экономический словарь [Электронный ресурс] / Райзберг Б., Лозовский Л., Стародубцева Е.* — Режим доступа : <http://vocable.ru/dictionary/88/word/ekonomicheskaja-sistema>
20. *Кульчицький Б. В.* Сучасні економічні системи: навч. пос. / Кульчицький Б. В. — Львів : Афіша, 2006. — 279 с.
21. *Экономика: [учебник, 3-е изд., перераб. и доп.] / [Под ред. д. э. н. проф. А.С. Булатова].* — М. : Экономистъ, 2003. — 896 с.
22. *Тарасевич В. М.* Економічна синергетика: концептуальні аспекти / Тарасевич В.М. // Економіка і прогнозування. — 2002. — № 4. — С. 57 — 67.
23. *Мельник Л. Г.* Фундаментальные основы развития / Мельник Л. Г. — Сумы : ИТД «Университетская книга», 2003. — 288 с.

Статтю подано до редакції 22.05.13 р.

УДК 331.101.2

Т. М. Пестова, аспірантка кафедри політичної економії
обліково-економічних факультетів,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ЕВОЛЮЦІЯ ЗМІСТУ І ХАРАКТЕРУ ПРАЦІ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТЕХНОЛОГІЧНОГО СПОСОБУ ВИРОБНИЦТВА

АНОТАЦІЯУ статті розглянуто підходи до визначення поняття «праця», охарактеризовано дві сторони трудового процесу — зміст і характер. Розкрито причинно-наслідковий зв'язок між роз-